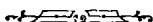

ԺԹ ԴԱՐՈՒ ԻՏԱԼԱՑԻ

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ

Ակնարկ խողական
մատենագրութեան վրայ¹

ԼՆՆԵԻՏԱՍՆԵՐՈՐԻ դարու սկիզբը կը ծաղկէր յիտալիա Դասական դպրոցը: Առաջին ճառողդին մէջ երգող բանաստեղծները՝ շարունակեցին ընթանալ այն ճանապարհէն՝ որուն ռահահորդն եղած էր փարիսի, և կոչուեցան «Դասական դպրոց», որովհետեւ թէ ժամանակակից պատմութենէ ներշնչուած ժամանակ, թէ՛ օտար գրականութիւններէ նիւթ և ներշնչում առած ժամանակ՝ ջանացին, մանաւանդ ձեռք մէջ, չհեռանալ դասական հեղինակներէ:

ՎԻՉԵՆՏՈՑ ՄՈՆԹԻ (1754-1828) որ նամանած էր Տանդէի, Ս. Գրոց, հին և նոր հեղինակներու, վերջին տարիներու մէջ ախոյեան հանդիսացաւ զոտ դասականութեան, և դիցարանութիւն գործածելու դրութեան՝ ընդդէմ վիպական կուշուած դպրոցին:

ՈՒԿՈՅ ՖՐՄԱՆՈՒՑ (1778-1827) նուազ բեղնաւոր՝ բայց աւելի հզօր քան ՎՄՈՆԻ, աւելի ինքնատիպ ալ հանդիսացաւ՝ հետեւելով միանգամայն դասական աւանդութեանց: Իր Գերեզմանք երգը, ուր զարմանալի կերպով ձուլեց դիցարանութիւն և պատմութիւն. անցեալի յիշատակներ և արդի զգացումներ, կռապաշտութիւն և քրիստոնէութիւն, ըստ Բարտոլոմէի դաստատանին՝ «Խտալիոյ միակ ճնարեղակ բանաստեղծն է, Պինդարեան մեծ նշանականութեամբ»:

ԻՓՈԼԻՐՈՑ ՓԵՆԵՄՈՒԷ (1753-1828) նմանեցաւ օտար բանաստեղծներու, մանաւորապէս Անգլիացիներու, և նշանաւոր եղաւ անուշ մեղամղձոտութեամբ մը:

Յիշատակութեան արժանի են նաև ՃԻՈՎԱՆԻ ՓԱՐԱՏԻԳԻ, (1760-1826) ճնարեղակ, և ՉԷՂԱՐԻ ԱՐԻՅԻ, (1782-1836) հեղինակ՝ վարդապետական քերթուածներու և տաղերու:

1. 1905 Նոյեմբ. — 1906 Ապրիլ, Բազմալիկի մէջ ԺԹ դարու Անգլիացի բանաստեղծներուն կենսագրական համառոտ ակնարկներ նուիրելէ վերջ, մտադիր էի անմիջապէս անցնել ԺԹ դարու իտալ. նշանաւոր բանաստեղծներու կենսագրութեանց, որոնք համաժողովրդաւ աւելի անճանօթ ծագած են և հետաքրքր աւելի հետա-

քերթական մեղի: Սակայն արեգական ներքև շատ իրաւոր իրողութիւններ, ու թելերն են որ կը կատարուին: Իսկ բարեբաղդ գտնուելով այս մասին, կ'ուզեմ, լաւագոյն մտածութեամբ մը, այս անգամ չոր կենսագրութիւններն համեմէլ՝ իւրաքանչիւր հեղինակի գործերուն հետեղաւ, քան համառոտ վերլուծումներ ընելով ու նմոյշներ առնելով, ԵՄԲ. ԲՐԳ.

Ա.

ՎԻՆՉԵՆՅՈՅ ՄՈՆԹԻ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԱՆՈՒՐԿ

Վ. Մոնթի ծնած է յԱլֆոնսինէ, Ֆուզինիանոյի մօտ (Հուսեմնա) 1764 թիւ տրուար 19ին: Իր առաջին գրական ուսումններն ըրաւ ի Ֆուզինիանոյ եւ ի Ֆայենցա՝ կղերանոցին մէջ, իսկ Ֆէրրարայի մէջ սովորեցաւ, յակամայս, իրաւագիտութիւն: Դէպ ի րանաստեղծութիւն դառնալով՝ գրեց բազմաթիւ ոտանաւորներ, նրմանելով նախ՝ Ֆրուկոնիի, Մինձոնիի եւ Վարանոյի: 1778ին, խախուսուած Պորկեզէ ծիրանաւորէն՝ որ նուիրակ զրկուած էր ի Ֆէրրարա՝ Հոովմ գնաց: Յաջորդ տարին, Լիվորնոյի մէջ տպել տուաւ բանաստեղծութիւնէ հաւաքածոյ մը, փոքր թուանոցով: Դեռ անգործ վերնագրով, զոր նուիրեց Տետեմեան Գլիմենէի (մարզիգուհի թրոթթի Պլիլիազուա), որ « իր պարանոցէն կտիկց կիթառը՝ այն ժամանակ՝ երբ ուրիշ ձեռք մը — իրեն համար չափազանց հեղինակաւոր, — իրեն կը ներկայացնէր Աստղէյի կշիռը »:

Իր համբաւն անցաւ ըրթուածով մը՝ զոր արտասանեց Արկադիայի՝ մէջ (ուր ինք կը կոչուէր Աստեղիգու Սաստրոնիանոյ) երբ Պերիկլէսի կիսանդրին գտնուեցաւ ի թիվով: Այդ գեղօնը Բագադարիոսի Պեթիկիտոյ վերնագրեւ կը կրէ:

1781ին՝ Տիեզերաց Գեղեցկութիւնը՝ զոր արտասանեց Արկադիոյ մէջ, Լուիճի Պրասքի (Մէսթի կոմսին հարսանեաց առթիւ, զինքն արժանացուց այս վերջնոյս թարտուղարն ըլլալու: Յետոյ շարադրեց՝ Աստրոնոմիկ Պանդոնիոս ըրթուածիկը, Պիոս Զ. 1782ին ի վիեննա ըրած ճամբորդութեան առթիւ. երգ Առ Պր. Մոնկոթիի (1784), Արիստոգլ (1786), եւ Կալիոթոյ

Մանֆրիտի (1783) թատերգութիւնները եւ այլն: Թուրինիոյ Ս. Նիկոլայոս նուագը խիստ կերպով քննադատուած ըլլալուն համար՝ իր հակառակորդներուն կատաղի պատասխան մը տուաւ (Հոյր Փոյիթիկ եւ այլն): 1793ին երբ Հոովմայ մէջ սպաննուեցաւ Ուլիս Պասարիլլը, որ թարտուղար էր զաղղիական նուիրակութեան ի Նաթուլի, սկսաւ ըրթուածիկ մը՝ երրորդ յանգով, որ ծանօթ է Պասարիլլեան տիտղոսով, սա՝ չորրորդ երգէն վերջ ընդհատուեցաւ « այն ղէպքերուն պատճառաւ որ այնքան երազութեամբ իրարու յաջորդեցին... եւ ամբողջ Եւրոպայի թաղաքական յարաբերութիւնները կերպարանափոխեցին »: Տեսիլքի ձեռք եւ յանախ Տանդէի նմանելով, հոն կը դատապարտէր խորխտաբար՝ զաղղիական յեղափոխութիւնը: Եւ այն տարին տպագրել տուաւ իր Մոնգլիկոս (= Մընունդ Մոսայից) ըրթուածին մէջ մասը, ուր կ'որբար « զաղղիացի մեծ գողին » մերձենալը, եւ կը պանծացնէր զՊրանկիսկոս կայսր Աւստրիոյ, « զերմանական զիւցազներ »:

Թուրինիոյ դաշնագրութիւնէն վերջ (1797 թիւտուար), Հոովմէն մեկնեցաւ Պոնապարթի օգնական Մարմոնի հետ, եւ իրեն հետ գնաց Պոլնիա՝ կիս գտնուած հասարակապետութեան մայրաքաղաքը: Այն ատեն ռամկավարական զաղափարներ արտայայտեց իր Մոյեռուդուրիս, Ալիսիոյ պապաշտութիւն, Վտոնգ՝ երգերուն մէջ, եւ նուիրեց « ժամանակակից պատմութեան ամենէն զարմանալի ռազմիկին » Պրոմէթէս առաջին երգը, ազատ տողերով ըրթուածը, յորում « բոլոր մարգարէներուն ամենէն առաջինն եւ ամենէն աւելի հեռատեսը » գուշակած էր « իր նախանձորդին ձեռնարկները »:

Միւլանի մէջ հրապարակի վրայ հանդիսաւոր կերպով այրեցին իր Պոսովիլիոս

1. Արկադիան, ըրթուածներու ժողով մ'է ի Հոովմ, բաղկացած նաև հեղեցականներէ: Այս ժողովին անդամները պէտք են Յոյն կամ Հոովմական կեղծ անուն մը կրել:

Այս հեղեցութեամբ է որ Յագրատունի, Հիւրմիլեան հայկական հին կեղծ անուամբ ըրթուածներ կ'ուղղէին իրարու: Նշք. Թրգ.

նա գիրքը, բայց երբ ինք հոն գնաց, թէև իր ընթացքներն օրէնք մը հաստատել տրւած էին, որով Յայկոյապետեանցի մէջ ո՛ր և է պաշտօն ունենալու իրաւունք չունէր ո՛վ որ անկեալ կառավարութիւնները փառաբանած էր, պաշտօն մ'ունեցաւ վարչական մարմնոյ քարտուղարութեան մէջ, ինտ քիչ մը ժամանակ «Թուպիզնէ նահանգին» գործակատար ըլլալու, Միլան դարձաւ և սահմանուեցաւ Փարիսիի յաջորդելու՝ Պրերայի ուսուցչական աթոռին վրայ:

Երբ Աւստրիացիք և Ռուսերը գրաւեցին Ղլովաքարտի, ապաւինեցաւ ի փարիզ, չնո՛ւ աւարտեց իր կայսիս Գրակչու ողբերգութիւնը: Մարէնկոյի յաղթանակէն վերջ, զոր երգեց նշանաւոր գեղոնով մը (Չընադգեղ իտալիա, ո՛վ սիրելի ափունքներ), և Լորէնցոյ Մասկերոնիի մահուան վրայ գրած ճերթուածով՝ (Մաքսերսեան երգեր) Փաւիայի համալսարանին մէջ ճարտասանութեան և քանաստեղծութեան աթոռն ստացաւ, և իրեն տրուեցաւ իրրև պաշտօն՝ ամէն տարի թատերագութիւն մը ներկայացնել՝ իրմէն շարադրուած. յետոյ (1804 Նոյեմբեր 17ին) այս պաշտօնէն հանձնելով՝ անուանուեցաւ խոսարար և տալիստրուան քանաստեղծ և խորհրդատու դատարար՝ ներքին գործոց նախարարին ղրով՝ «այն ամէն բանի համար որ կը հայի գեղարուեստից և անոնց գրականութեան հետ ունեցած յանդիմանեաց»: Երգեց Նաբոլէոնը, որ կայսր եղած էր և թագաւոր իտալիոյ, իր Բարեգործարիւնը, Միլիտանէի և Տուլայի պաղատանքը ճերթուածոց մէջ, որոնցմէ վերջինը թատերագութիւն մ'է, Սի անտասի երաժիշտին մէջ՝ որ «դիւցազնաքնարական ճերթուած մ'է» (1806) — որուն համար ընդունեցաւ ընծաներ, «չջանչան և թագաւորութեան պատմաբան» տիտղոս — Փրեդիկտիս Բ. ի սուրբ (1806) և Վերածնունդի քաղաքականութիւն մէջ (1809) և այլն: Երգեց՝ իտալիոյ փոխ թագուհւոյն ծնունդը (1807), Նաբոլէոնի հարսանիքը՝ ընդ Մարիա Լուիզա (Կրեստի սրբազան հարսանիքը, 1810),

Հոովմի թագաւորին ծնունդը (Պանսկրիտեան մեղադր յԱլփիզոպոլիս): Մի և նոյն ժամանակ (1807-10) գրադած էր Հոովմի իյիականի թագաւորութեան, ազատ չափով, արդէն սկսած ի Հոովմ, զոր հրատարակեց 1810ին, և կրկին սրբագրելով՝ 1812ին:

Նաբոլէոն ինկնալով՝ իր թոշակն ալ նուազեցաւ՝ զոր կը ստանար պատմաբանի տիտղոսով: Եւր տիրապետողներուն համար գրեց՝ Խորհրդական յարգաւորք, գեղոն (1815), Աստրիայի վերադարձը, թատերագութիւն (1816), Հրուէր առ Պալլաս, թատերագութիւն (1819), Աշխատակցեցաւ ժամանակ մը՝ Խոտարակն մատենադարանին, գրական օրագիր մը՝ որ կը տպուէր աւստրիական կառավարութեան ծախքով: Քրուսայի ճնմարանին շինած բառարանին և իր անգամներուն դէմ՝ խմբագրեց հետեւալ գործը՝ Առաջիկայ սրբագրութեան և յուկրաւոնց՝ Գրուսքեան քառաբանի (1817-24): Իր փառային՝ Ճիտիլոյ փերթիկարիի մահը, իր իշխանալը, աչքերու հիւանդութիւն մը՝ զինք տանջեցին վերջին տարիները. սակայն շարունակեց աշխատիլ և 1825ին հրատարակեց Կադոսի և Երմիոնի հարսանիքը, գեղոն, և Իյցարաւուրեան վրայ ձառ (ընդդէմ վրական դպրոցին), երկուցն ալ հարսանեաց համար: 1826 ապրիլ 9ին սաստիկ «կիսակաթուած» մ'ունեցաւ ձախ կողմին վրայ. մայիս 27ին «կրկնուեցաւ» անիկայ, կ'ըսէ Գանթու, և «այնուհետև ուրիշ բան չըրաւ, բայց եթէ նուազիւ»: Մեռաւ 1828 հոկտեմբեր 13ին ի Միլան:

Վերոյիշեալ գործերէն զատ գրեց շատ մը քնարերգութիւններ, Թեոսոս (1804), Պիրագորիս (1806), և ուրիշ երկու թատերական արարուածներ, Փերոնիականի արձակ չափով ճերթուածին երեք երգերը, Պրոմէթէսի ուրիշ երկու երգեր, Ճարտասանութեան դասեր, Տրամախոսութիւնը լեզուի վրայ, Բանասիրական եամականք՝ Արսիոյէի քնարութիւն վրայ և այլն: Թարգմանեց Խոսանաւորով Պերսէոսի Երգիծանքները, և Վլովթէրի Օրիսանի կոյսը և այլն:

Վերլուծումն Մոնմիի բանաստեղծու- թեանց

Առաքելական պանդուխտը

Հաւատք՝ Վատիկանի մէջ Ս. Պետրոսի գերեզմանին վրայ կանգնած՝ կը խրախուսէ «գիտագիր» (Պիոս Զ) երթեալը, գործելու, խօսելու: Բնա զանազան պատշաճ լիցաք նա կ'մեկնէ. իր առջեւն է՝ հ'երթալ առկ մը որ «իբր ժողովն մէջ՝ անհրկոյթ՝ ոգիներու զուեք մը կը կրէ... որոնք թաղարանուազ է գմայելիք գաշախափութեամբ կը տաւանեն»՝ կրնանք սփռելով ինքեքն մէջ: Կանգ առնելով Սորաթի վրայ, պահուիտը կը տեսնէ իր առջեւ Ս. Սիգիսմունտի ստուերը՝ որ կու գայ է իրեն կը նախազուշակէ թէ ի վիճեանս ինչ ընդունելութիւն պիտի գտնէ, թէ ինչպէս Յովնէք Ռ. իրեն նոս պիտի քարեկամանայ, կ'տեսնէ իր յաջող վերա-գաւթն ի Հովմար, ուր «անհրկոյթ քարանձաւս կ'տեսք մը պիտի տեսնայ» լի երկայն օրերով է պիտի ըլլայ երկրորդ: Սորաթն մը է տաղանք քարեկամութիւն է գե-կամար՝ մերձակայ գարուն: Երբ Ստուերը կ'անհետա-նայ, Գաւառայտեան տրտաւազը կը սրբէ և կը վազէ «չայեկոյս ցրտաստոյց աղանձ թէմէկոյս, ըշմարտե-լու նամար երկեք քարէ պտաղաձեւերը»:

Դնուալ Մուսայից

Կը պատմէ թէ ինչպէս Արամազդ «Բեւոմայի ին-վուր» մը կ'երգարանքն անելով սիրեց Վիմադիդէն և իրմէն տեսնեալ ինն գաւառ, մուսաները, իրեքին մէջ ընդունեալով, անոնք առին Միքելուֆոնէն՝ (Հիմնա) քաղաքը, Արգոնէն՝ աղաղակէն գիտութիւնը, Պիտան՝ արտաւազը՝ «որ նուազ է սրտի բանալին է», «Շրթան-քէն»՝ ճարտասանութեան զանաք թմարելու շնորհը, և երգեցին զորեքը Սիրոյ՝ որ իրերու մեռել է, երգեցին «Տիգրիսից մեռելը», յետոյ Տիգրիսից կ'ուր ընդ-գէմ տառաւորը, փերթնումը կ'ուարտի Արամազդայ զովհանեքով է ազօթքով՝ որ նոս պաշտպանէ մուսա-նըրուն երգը. «աստուան է գիտազանց զովհառը կը մեռնի՝ երբ իրենց նուազեքն պակսին. շատ առաքե-նութիւն թաղան է անիթաւաթիւն նոս, վասն զի չունեցաւ քերթով քարեկամ մը» իր մոտ, և «Չգնաղ զորեք»՝ զուրկ երգիչէ՝ Կը ծածկուին մոտացութեամբ:

Պասալիլեան քերթնում

Հիշատակ մը յետ Ուլու Պասալիլի նոգին «Խաւարի ոգիներ» յափշտակելու, զայն կը տանի՝ անանիւս «Վեր-քերը, աննոս աղէկաներն անոնք» որ Գալգոյի մեծա-զոյն մասը կը կազմէ՝ որպէս զի անոնք գարմանն ընէ», Ներկայ կ'ըլլայ Լուսովիկոս ԺԶ. ի ասեմանքներուն, ուրուն նուազն նամար թուգութիւն կը ինզդէ. կը տեսնէ Վոլմերի, Տիգրիսի, Հիւրեւոյթի, Ռուսայի, Տ՝ Ա-լամպիլի, Ռեյնալի, Պայլի ուրուականները՝ որ կը վազեն թաղաւորին արիւնը խնկու, թայց հիշատակ մը գիրեք նոս կը բռնէ: Երկեքն երկք հիշատակներ

է՛քնան՝ որ նաւանն այն ուրուականները, կ'երե-նան երկու կիներ (Հաւառք և Սերը), որոնքմէ իւ-րացանչիւր կը քերէ բաժակ մը. այս բաժակներէն միւրն վրայ քաղաքական ևն յիշատակութեան տեսա-րաններ, օրհնակի նամար՝ թաղաւորին փախուսալ և գիտաստեղծութիւն երթալը: Երկու կիները թաղաւորին մար-մինը կը վերցնեն, իրեն վերջին ողջոյնը կու տան, սըր-բազան արիւնը կը մոզկեն և բաժակները չորս ուղ-միկներուն առով՝ վերջինգրութիւն կը նայեն, անոնք քարեքանաղ լոն՝ «ուր փայլալար սրաթմիւր» կը շարմայ՝ կը տաղալանն բաժակները: Այն ասեմ ինքսնէն կը փնն ազատաւէր փոխորդները և «Անգլիական փիթակէն»՝ անտաստային շէկ կայսրը, աննոգիքայն անվեր խոյզը, իրերիքիք մեծ կիներ, Ալգոնայ զշիւրջ» կը շարմի «Կեղացայի կիներ» յանդիմանելու. օգին մէջ կը տես-նուի հրապառ սուրբու չոյզը, կը լսուի իրենց բախ-մանը շայնքը և քանդակներու զոյանչը: Ի տես այս և ուրիշ հրաշալիքներու՝ Պասալիլի սպին կը նորցնէ.

«Որուն արգիւզ պիտի գտնան
Հակառակագրին իւրաքանչիւր»:

«Իր գուշար» կը պատասխանէ.

«Ինչոր ինքի, պիտի գիտնայ»
Բայց նոս կ'ուարտի բանաստեղծութիւնը:

Մասկերնոնան քերթնում

Կը պատմեն թէ երբ Մասկերնոնի նոգին մարմնէն հլաւ, Առաքելութեանը «պահուիտա և քաղաքի» որ զինք զգեցուցած էին իր աւարտ ժամանակ» որաւ-լով «Կը չարսին կը զիպկին չարիչ» և կը սկսին զովէ իր սիրտը, իր գիտան ճակաղը, իր ալ բազկէր: Նոյն պտնուն իրեն նոգին կը քարքարայ զգայ ի ճուրհէն աստեղաց անիւնը: Արտանակը, Լուսովիկոս, Արե-զալը զինք վեր կը նրաթրեն: Կը նանդիլի Պիտայի նուազն, անոր հետ կ'երթայ «Հոն», ուր քնորը կը զուարթանն երկեքը: Փարիկիի նոգին «Հանգարտա-րէն նաւատ փայլիլուն հառազովի մը վրայ», լաւ ընդունելութիւն մը կ'ընէ Մասկերնոնի նոյնայ, և կը նկարագրէ թէ «ընտ շարտանս վիտակի մէջ էր նայ-րինքը» երբ ինք «սփափաքեալ մեռնելու, և նորոյն թէ իրալիլային ինչ զուրք կան: Մասկերնոնի նոգին կը զատասխանէ թէ Պետափարթի շնորհի իրալիլան ա-զատած է, անոր վրայ մեծ մեծ զովհանեք կու տայ, որուն նամար – կ'ըսէ, թէ – «մեղի վերադարձող ա-զատութիւնը – «Ազատութիւն: Ինչ կերպով, նորոյն փարիկի, և կ'անկարէն այն ժամանակին» յորում ա-զատութիւնն եղաւ, վարս՝ զոգորու և մոլեկնութիւն՝ ասեմաներուն, և կը խօսի այն անանք վրայ՝ որոնք իրալիլան ըրաւ էին «Ո՛չ ինք չէլայ, այլ բոլ մը»: Միեւն Մասկերնոնի նոգին կը պատասխանէ, յախ-տեմականին զաւր կ'երեմայ, իր երկու կողմերը կ'ընան ևն երկու քերթներէն, որոնքմէ մեկը մեծ քերթն մէջ ունի ձիկնայ ինչ մը, իսկ միւրը բոցեղէն սուր մը: Եր-կուս կը նանին «Պատերազմ» և «Խաղաղութիւն» աղաղակներ: Աստուած կը վերցնէ մեծ կշիւքը՝ որուն վրայ «Կը կուէ մարգկային նակասաղարթը. մէկ նմարին

մէջ դրուած՝ են նաւաւանցները, շղթաները, ողբը. միւսին մէջ՝ մանկանացուց ունեւորը. «ո՛վ մէկ երգ» կը շնորհակալ թափել կը նակէ: Եւ ա՛նա երկու կեներ, Արշալույսի թիւնն ու Գեթիթիւնը. Արշալույսի թիւնը դեմէ կը խնդրէ «ձեռաւոր լըրտալայկին» դէմ, «զաման Անգղիոյ» դէմ: Գազգիտոյ դէմ. երբ նա նոս Բողոքաբերիքի անունը կու տայ՝ անմաններու մաշկը վեր կը ցցուին, ինչպէս լաներ թերթով դէմերնին կը ծածկեն, որոտումը կը գուռայ և նետորտ տեղաւայտարկ կը շանթին ամենակալին տոնելուն տակ: Գեթիթիւնը վերջ կը զնն կատաղութեան, ուրբին, ողբերուն, և կը խնդրէ որ անինն սպարի: Խիտ մառախուղ մը կը պատէ Բախտեանկանին և Մարիս զուր, և անկէք ձայն մը կ'իջնէ որ կը խրախուսէ զՂալալուն, որուն կը յանձնէ Աստուած խաղաղութիւն և պատերազմ և «Իբրոպայի պատուհանն ու փրկութիւնը»: Տեսիլը կ'աներեւութանայ. երկու քերթները, մին՝ ձիթնիկ իւրով, միւսը՝ սուրբով, հրապարակ կ'իջնին՝ երկրին մէջ զեղեղի երկու զուգահեռական սկզբներ, մին՝ լուսնիցէ, միւսը՝ ծախսէ որ կը փայլակէ և արեւն կ'աներեւէ: Վերքիկ նոսին զուարթութիւն կ'ընդունուի զեղին սիրտի խորինքներն, և թէ՛ յետոյ, Պէքարիայի նոսին, Երկուքն ալ տխուր են, Երբ կը մեկնի Պարտայի նոսին, միւսները կ'առանձնանան ճնշողով մեծութեան մը մէջ: Զուր, Վերքի տխուրութեան կը պատմէ ինչ որ տեսած է ի Միւնի, սմբող իտալիայ մէջ, ի Ֆէրբարա, ի Պոլոնիա. կը երկնէ խառնաբոլորին մը՝ զոր ունեցած է Արիտմիայի ստաւերին նոս և այլն: Աղաղակ մը կը լսուի. «Խաղաղութիւն աշխարհ» և կ'երեւայ զիւրազ մը՝ լոյսերով շրջապատուած՝ որ սուտերը զննով մեծ պատեանքն մէջ՝ իրենցին կ'ընծայէ Երբոպայի «մեծագոյն զաման նախապարտիքին», և վերջ կը զնն Արեւի խորինքներին: Երբեք կ'իջնին աստուանութիւնները, զորս ձգտումն ստաւերուն որոտումը կը ծածկէ: Բանաստեղծը նա կ'իմացնէ թէ իմա պետի երկնէ «ինչ ճառա Պէքարիա երկրի մը, յետոյ երկնից մէջ»: Ասով Մասնիւրեան քերթումներ կ'աւարտի:

Քարեգործութիւն

Բանաստեղծը կը պատմէ թէ տեսիլքին մէջ իրեն ընկաւ «կէն մը քարք և աստուածային ձեւերով, ծանր տուգով մշտաբեկ և գալիագէմ, քանոցիք, վեհափառ, վանաշուք ծամիւր»: Իտալիան էր այն, որուն ողբին իբր պատասխան կու տային նախաորդներով՝ նպարտ «մանաւանդիք տար կեներ»: Նա իր որդիներէն օգնու. թիւն կը խնդրէ, քայք անոնց «ուսն իրենց իրենց միայ կը գարնէին, և ունի կսկեցնելով մայրենի ծոցին վերը, կենաց փաղերի շաղկապն ալ կ'առնէին իրմէ: Բանաստեղծը Հոգովի սպերակներուն միայ կ'ընթանար և կնն աստուծոյն կը կանչէր, որոցմէ ոմանք՝ կ'ողջային եղկիլիին վրայ, արիւնները՝ վրէժ կ'աղաղաւ. կէնն, այլք կ'ընէին թէ արմանի է այդ նարուածն: րուն: Եւ անաւանիկ Ալլապան միայն կ'իջնէ ուղիւղէ մը՝ որ կը նմանի աստուծոյ մը՝ որ անոր ձեռք կը կարեւոր և կ'ընէ. «Ողբի կանգնէ» և թաղարտէ: և զարնայ: «Իմաստաւոր» և յուսմ մ: Եւ յետ ուրիշ

կրաշխայ, կու զայ Տանգէի ստուերը՝ և խորհուրդ կու տայ Խալալիայ որ զգոյշ լլլայ և «ճալ ճիւղմար» մ'ընարէ: Այն ատեն Լոմպարտական պատեղ՝ Խալալիայ գլխէն կ'անցնի ուղիւղիլին և անով կը սկսի «յարգանք և վախ շնչել»:

Ուլլիտոյ գուսանը

Երուսղիմի այգումը կը նամանումէ Սէ անտառի Գուսանը: «Բարձրանալով այն բլրան միայ որ կը արբէ Արեւք և Ուլլայի, կը նայի Աստուծաւոր և Գաղղիայից որ կու զային պատերազմի: Կ'ողջալ գոման, որովհետեւ անիրաւ պատճառի նամար ատած էին զենքերնին, միւսներն ալ կ'ողջալ, որովհետեւ արդար պատճառի նամար զենք չէին ատած: Պատերազմը լրանալէն վերջ, իրենիւով նովտին մէջ, կը գտնէ՝ այնքան մոտեմբու և նոզովաբներու մէջ՝ երկտասարք ուղիւղի մը՝ ինքն իր արեւնով թախախուսած, անոր վերջերը կը պատէ և կը տանի զայն իր անակը, ուր ինչ է իր Մալիկնա զուսարը շէն խնայի իրենց զորովոր խնամքները: Որբորդին սիրուց, զուլէն տրամադրուած՝ կը լքուի տաւաքով. նոյնը կը ծաննէ նաև երկտասարգի արտին մէջ՝ որ անոր զորովալի խնամքներուն կը պարտէր իր կեանքը: Այս կերպով երեք մէկ ընտանիք կ'ազմեցնէ: Երբը՝ յաւանի իր անցերայն միայ կը խուրէ, իսկ երեսուսարգը՝ արկաններուն: Բանաստեղծն այլալայի խոսակցութիւններ ընկ կու տայ Նարեկունի զորեղը պատմելու նամար. ինքն իսկ, իր անուարը կը նկարագրէ Ուլլայի ստուեր, այնպէս որ Թերիլի (այսպէս կը կոչուէր ռազմիկը՝ որուն նայրը զաղկիացի էր, իսկ մայրն Խաւալի) կը պատմէ նաև «Իշխալտոյի արշաւանք» և «Ղանալայի ամառ լիք օրուան» զեպարտը: Թերիլի իր մեր մանն ալ կը պատմէ, զոր նայն կրցաւ տանել՝ Իշխալտուն զանալէն վերջ՝ աննիւով զանկայ իր գիւղին - զոր «Բարբարոսներն» աւերիւ էին - վաւանակներուն տակէն: Մայրը, երալին մէջ իրեն երևանալով, Մարենիլի յաղթութիւնը կը նախազուշակէ: Ինչ կը պատմէ նաև թէ ինչպէս Միւսովոր, նաւասարիմ շուներ, յետ իրեն ասպնորդեցին: արդէս իր մայրը գտնէ, երեք օր կնկաւ անոր զերեզմանին վրայ «անաց կե. բակուր ուսուր»: և մեռաւ: Ուլլ կըզերէն միայն մեկ նաւանով շաղկալէ և Ալլային չորս երեքը, ապա շա. փով, կը պատմանին քարակալն տողիք, միւսներն ու. թեւով զրուած են:

Փորձերիկոյի սուրը

Հոս կը պատմէ, թէ Նարեկուն, Փրեզերիկոյ Բի. զերեզմանին մոտեմարով, ձեռքը տարածեց զեպ մը անոր սուրը: Նիւրա և ասարափին ձեռք մը զպաւ պողպատի քերիլին. ձայն մը զուլց. «Ո՛վ իմ որ յանա զուգը ձեռքդ եր նպի իմ տարիք», Նարեկուն փայտեաւ ու պատասխանեց: «Ի՛մն է այս սուրը. կ'իթէ կ'ուզա զեման և ո՛վ ձեռ, նարեկը զայն քու զանիւ որ եօթն օրուան մէջ տաղալիւսա:» Փրեզերիկոյին սուրները, թողուց սուրը, նայեցաւ իր թաղաւորութեան, և Նարեկունի յաղթութեանց նոսանքը տեսնելով՝ անհետա.

ցաւ: Բայց սուրբ տարին ի փարիզ և յանձնեցին ինչ գիտութիւններու պատկանութեան, որ պատուով ընդունեն. ցան զայն:

Քաղաքական վերածնունդ

Այս ըստ նշեցանակին «Գլուխին երկրորդ մասին յաւելումը կը կազմէ», կալիօղէի օգնութեամբ՝ նա կը տեսնէ նախ փոխորդայից ծով մը, յորում կը թափաւորն կտապին ինչպիսիք, որ կրակ կու տան «նախային նստացիներու»: Մեծ ձայն մը կ'աղաղակէ. «բաւթիւն, ո՞վ կուսկներ. խաղաղութիւն, ո՞վ ցատուցեալ տարեր», Աստուածային ոգի մը կը խաղաղէ կուսկները, կը զառնայ նահապարտութիւնը, խաղաղութիւնը, ներգաշնակութիւնը: Յետոյ կը տեսնէ երէշ մը, որ կը ծակէ Պղտատնի բոլոր ընդարձակ պետութիւնը՝ իր ստուերով: յետոյ «արքունական երեսոյթով ամաղոն մը՝ պատկուած երկու թաղով, շրջապատուած առջմիկ գիցցապէս և գրշշներէ, որ կ'ողջունուի նեռեալ ազգապիներով: Փառաց Երոտայի գերադոյն պատապանին» և այլն: Չքնաղ աստուածունի մը՝ ձիթիկոյ սառ մը կ'ընծայէ «մեծ զանակային», և կը ցաւի որ խաբի վրայէն սպասեալից սև «փաթորիկ» մը կը բարձրանայ, և յետոյ կ'աւաղեն: «Պաշտպան» դիւն: Դրուշակները կը ծածանին, գիւցաղները սուրերը կը մերկացնեն, բայց «վեհափառ տէրը» ամպին միջէն գնաւ ևս շորտապնի «այն ձայնի» որ թաղապիներու ճակատադիրը կը փոփոխէ: Մուսան, կ'ըսէ, «Գնա, ալդ խառարին մէջ կ'եսայ բարկութեան անթիւ: Զի՛ մասնակցին երդի վանք նիթ պիտի ունենաս: Առ այժմ գրէ՛ թէ տեսար»:

Փերոնիականը

Հնդիկներ կը պատմէ, թէ, Թէրքոյիայի մաս՝ կ'ապրէր փերոնի կոչուած զիզիցիկ յաւերճանաբար, զբաղած՝ ծաղիկներ և բոյսեր խնամելու (որոնք ամենաերկար թուաբերութիւն մը կ'ընէ): Ձիցն տեսաւ Արամազդ, սիրեց, իրեն նամար առաւ, անոր անմահութեան տառա և աղբիւր մ'իք անուամբ կուից: Ասոր Զորհիւ՛ շրջակայ երկրները կը ծաղկէին: Հերոս, նախանձնե տանջուած, կ'երթայ փերոնիայի, կը նորոտած զայն, կը հարածէ, «այնպէս կ'ընէ՛ որ Ուֆէնթէ, Աթթու և ուրիշ գետեր «իբր զիզիցիկ թաղաւարտութիւնն» ողորդեն, և զինք փոխին «ողորմի ճախախառախ» մը: Դիւս չլազնիւր, Հերոս կ'երթայ Հիփստատի, կը գտնէ զայն զբաղած՝ Դերմորիսի Անարիսի արձանին պատմապաշտոնը շինելու:

և անոր վրայ զիջաբանական զէպքեր ներկայացնելու, և նոն յանդակելու Պարսիցի կրման ու կոմսուրին և այլն, կըսկով և երկրաշարժով՝ Հիփստատ կ'աւերէ ամենայն ինչ զոր շուրհեր թողուցած չէին: Հիփստատ և Հերոս կ'երթան յետոյ փերոնիայի անտառն ալբելու: Արամազդ՝ Հերմուր կը զրկէ արդիւրեւ նամար որ շայրեն նոր աստուածունայն խորհրդապաշտները, վանն զի Ինքը կ'ուզէ որ աստուածները Յունաստանին իտալիայ անցնին. կը մարգարէանայ թէ Հողով՝ քիչ ժամանակէն զարձեալ պիտի ինձուի ու զօրանայ, Հերոս, Հերմուր ըսածները լսելէ վերջ՝ բարկութեամբ երկինք կը զառնայ: Հերմուս կը փառչի: Փերոնիա, Լիզա ինչոյն մէջ ապախիկով՝ իր աշէաները կ'ողբայ, և երբ ինչ կը ցնանայ՝ Արամազդ կու զայ զինք միխթարելու և խնայելու որ օր մը պիտի կանգնեն իր խորաններն ու աւերեալ քաղաքները: Փերմուսը նոս կ'ընդհատուի:

Տիեզերաց Գեղեցիկորինը քերթուածին մէջ՝ Մանիկ նեռած և զխառորապէս Միլտոնի և Ովիդիոսի, — Պապիլիոնեայն մէջ՝ Տադդէի և Քլոփաշոցի (որուն նեռած էր արդէն Յուգայի վրայ զրած նուագներուն մէջ), — Արիստոտէմէ մէջ «ուր Ալֆիէրիի յատուկ կերպը կայ» Բարբոյ Տաթթորի մէջ ողբերգութեան՝ և Անուոյի եղբերգութեան, — Կալիքոյայ Մանֆրէտի մէջ՝ Շէյքսպիրի Քիսկ Հների Ըի և Սթիլոյ թատերադրութեանց (այնպէս որ, Մամադրիոյ՝ «Եսկոյի պատկերն է»), — Կալիոն Գրապիոսի մէջ՝ Շէյքսպիրի Կոլիոյնոնիսի, — Պրամբեսիս մէջ՝ Միլտոնի, — Սեւ անտառի Գուսանի մէջ՝ «որով ուղից արժնեցին իտալիոյ մէջ բարգերու (զուսանական) բանաստեղծութիւնը՝ որ քիչ ժամանակի առաջ՝ մեռած էր ի Գերմանիա» ուր աստիլին անգամ զայն գործածած էր Քլոփաշոց՝ Թիլիէյի Բարբոյն, Շէյքսպիրի Տրոյիլոսն ու Կրեսիդան, Ալֆիէրիի՝ Արտուսմէ Երոտրիոյ գործին, — Բարեգործութիւնի մէջ՝ Վերբիի Գիշերներուն, — Մասկրոնիա նոյն մէջ՝ Տանդէ, Միլտոնի և այլն, — Մուսաներուն Մեռեցիքն մէջ՝ Ովիդիոսի, և փերոնիականին մէջ՝ Վերգիլիոսի Արիստոտէմը՝ ներշնչուած և Պաւսանիասէն, Պալէոթթոյ Մանֆրէտի պատմաբանէն: Վարտոյ ալ «իրեն սովորեցուց թէ: քանաստեղծութեան ինչ զանաւոր կարելի է նաեւ Աստուածաբանէն և Դրոսիս Կորուսեալէն և թէ որն է ամենէն յարմար եղանակը՝ այս աղբիւրներէն քաղուած պատկերներն աւելի զգասալ կան ձեռնով շարահրահելու» կ'ըսէ Մուսիլիին:

ԱՌԻՏԱԼԻԱ

Ձըքնաղապեղ իտալիան, ո՞վ սիրելի ափուհնքեր, Անաւալիկ կը դառնամ կըրկին ըզմեզ տեսներն: Կուրծքիս ներքեւ կը արովիէ, կը շլփովի, կը յուզուի Իսին հոգիս՝ որ միմա կը հնչելով հանդիպէ: Գեղեցկուծիւնդ, որ քեզ ողբոց եղաւ աղբիւր դառնամալ, Ըգիպեղ ըրած էր գետի՛ օտար, դաժման սիրահարաց Արքաներու համար սակայն՝ Թո՛ղ յոյն ըլլայ խաբերայ,

Ո՛հ, բընուժեան պարտէզն երբեք բարբարոսաց համար չէ՝
 Յաւիդ պահուն՝ Պոնաբարդ լիբեան ծովէն սըլացաւ.
 Տեսաւ արցունք բիբիդ վրայ, շանթը ծեռքին մէջ առաւ.
 Եւ Ալպեաններ դողացին, մարդկային ծայրք թընդացին.
 Յաւերժական ծինն անարատ՝ շողաց զինուք եւ զինելիօք.
 Փայլակի պէս սլացաւ հրզօրն, ո՛հ՜ոք իր գալն իմացաւ.
 Որովհետեւ ծայն Համբաւին չէր իր թռիչքին պէս երագ.
 Մարենկոյի դաշտերը մեծ՝ ոսոխներու լուաց արին,
 Սարսափահար փախան սլիք ի փայլ ի շուխդ պըղինձներու.
 Մարենկոյի դաշտը տըլաւ մեր թըշնամեաց գերեզման:
 Ո՛հ, բընուժեան պարտէզն երբեք բարբարոսաց համար չէ՝
 Չընաղագեղ իտալիա, ով սիրելի սփունքներ,
 Անաւաթիկ կը դառնամ կրկին թզեզ տեսնելու.
 Կուրծքիս ներքեւ կը տըրփէ, կը շըփոթի, կը յուզուի
 Իմին հոգիս՝ որ հիմա կը ճընշըկ հանցոյքէն:
 Ով գետերու տըղմոտ արքայ, դարձուր ծովուն դըրկած ջուրերդ.
 Ադրիականին ըսէ թէ մեծ կըլիւր դեռ չէ վերացած.
 Ըսէ թէ խրոխտ Ալեան՝ իր տէգ գետնի վրայ դեռ չի տընկեց,
 Թէ հոն ուր կայ Պոնաբարդ՝ յաղթուծին կայ, ազատուծին:
 Ազատուծին, ըսկիզբն, աղբիւր՝ դիւցազնութեանց, փառքի, պաւ.
 Որուն ոտքն է՝ երկրի վրայ, այլ իր հակասն՝ երկրից մէջ, լտուոյ,
 Սէրն առաջին աշխարհի, պըսակէ գլուխն այս դափնիով.
 Հայրենասուր ուղղութիւնք զինք սընուցին ի սկզբանէ,
 Եւ Տըվէ՝ իրեն՝ արեամբ գունաւորեց ոսար սուրբ:
 Արդ դափնոյն վրայ հերարծակ լացաւ Գաղիա՝ եւ բաբախեց.
 Ջայն չարտասուեց Պոնաբարդ, այլ հառաչեց, նախանծովն:
 Ով մեծ ըստուեր, ըսփոփուէ, այդ նախանծովն ու հառաչով:
 Հատ ապրեցաւ՝ ով որ մեծաց սուգը գըտաւ մեռած պահուն:
 Սէր հայրենեաց կը հըսկէ Ալպեանց վշրայ ցաւագին,
 Տալ կամեով հանգիստ մարմնիդ՝ որ քօղն եղաւ մեծ սըրտիդ.
 Ոտքերուդ տակ պիտո՛ դընէ թեւքն յարգանքով ժամանակ.
 Պիտի գոռան հողք, մըրրիկք, այլ պիտո՛ մընայ քու դափնւն:
 Պիտի վարժի՛ սեւ հովտին մէջ ընէլ ամպերն ոտնակոխ,
 Դաժան ըստուերն Անիքաղի պիտի գայ քեզ հետ խօսելու:
 Պիտի հարցնէ յանդուգնին վրայ որ Ալպեաններն անցաւ կըրկին.
 Մատով՝ իրեն կիրճը ցըցուր, պատասխանէ խրոխտին՝ այսպէս.
 Երազուծեամբ եւ քաջութեամբ՝ մեծն այն ըզքեզ գերազանցեց.
 Անիքիկեցի, տեղի տուր, զի դուն՝ իջար, նա՛ սըլացաւ:
 Իտալական գաւառին՝ էիր անեղ աւերիչ.
 Նա կը բերէ ազատուծին, իր հետն ունի սիրտն իտալիոյ.
 Քաղաքական հերձուածներու պատճառն էիր ի Կարգեղուն.
 Իսկ նա զանոնք պարտեց, ընկնեց՝ իր ժբպիտովն ու ներումով.
 Ի՞նչ կ'ուզես դեռ. Դու՝ կործանումն, նա՛ փրկութիւնն է հայրեւ.
 Անիքիկեցի, տեղի տուր, եւ աչքերիդ վար խոնարհէ. խեղաց:
 Ալէն աստղը կը մեռնի՝ արեգակին երբ հանդիպի:

ԹԴԵ. Հ. Ա. ՅԱՎԱԳԻՆ